

UOT 37.015

TƏDRİS PROSESİNİN SƏMƏRƏLİLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

QULİYEV ƏDALƏT FİRİDUN OĞLU

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, baş müəllim
quliyevdalet62@gmail.com*

Açar sözlər: nəzəriyyə, ideologiya, texnologiya, interaktiv, evristik təlim

“Təhsil həyata hazırlıq deyil, təhsil həyatın özüdür.”

Con Dyui

*“XXI-ci əsrin savadsızları oxumağı və yazmağı bacarmayanlar deyil,
öyrənməyi, bildiklərini bir kənara qoymağı və yenidən öyrənməyi
bacarmayan kəslərdir.*

Alvin Toffler, yazıçı, futurist

Elmin inkişafı Azərbaycanda dövlət siyasətinin mühüm prioritet sahələrindən biridir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 4 may tarixli 255 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında 2009–2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya” proqramında fundamental elmlər üzrə tədqiqatları genişləndirmək və fundamental elmlər üzrə araşdırmaların müasir tələblər səviyyəsinə çatdırılması vəzifələri təsbit edilmişdir.

Ölkə rəhbərliyi səviyyəsində qəbul olunan dövlət proqramları, konsepsiya və strategiya xarakterli sənədlər, onların əməli icra olunması elmi üçbucağa – “nəzəriyyə, ideologiya və texnologiya”ya əsaslandığına görə ölkəmizin ictimai həyatının bütün sahələrində məqsədyönlü inkişaf əldə edilmişdir. Tam əminliklə demək olar ki, “Azərbaycan - 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının nəzəri, ideoloji və texnoloji istiqamətləri geniş və sistemli şəkildə hazırlanmışdır və inamla həyata keçirilir. Konsepsiyada müasir dünyada hər bir ölkənin uğurlu gələcəyinin həmin ölkədə elmin və təhsilin səviyyəsi ilə müəyyən olunması xüsusi qeyd olunur. Təcrübə göstərir ki, təbii sərvətlərin bolluğu dövlətin inkişafının əsas göstəricisi deyil, cənab Prezident İ.Əliyevin dəfələrlə ifadə etdiyi kimi, əsas məqsəd bu sərvətlərin cəmiyyətin hərəkətverici qüvvəsi olan insan kapitalına çevrilməsini təmin etməkdir. Hal-hazırda ABŞ, Yaponiya, İngiltərə, Avstraliya, Türkiyə və digər inkişaf etmiş ölkələr malik olduqları maddi resurslardan daha çox təhsil sisteminin yetişdirdiyi insan kapitalından böyük gəlirlər əldə edir.

XXI əsrin başlanğıcında Azərbaycan təhsil sisteminin yenidən qurulması, modernləşdirilməsi və bu işlərin təşkilində fəal və interaktiv metodlardan istifadə olunmaqla yerinə yetirilməsi prioritet problem hesab edilir. Onların həll olunması üçün yeni pedaqoji araşdırmalara ehtiyac duyulur.

Təhsil sisteminin inkişaf tendensiyası, fəal və interaktiv metodlar sahəsində novator müəllimlərin iş üsullarına dair toplanmış faydalı təcrübələr, pedaqoji-psixoloji tədqiqatların nəticələri onu deməyə əsas verir ki, hazırda insan kapitalının formalaşdırılması istiqamətində təhsilimizdə xeyli irəliləyişlər əldə edilmişdir. Lakin buna baxmayaraq, təhsilimizdə təkmilləşdirilməli və dünya təhsil sisteminə inteqrasiyanı sürətləndirmək üçün görülməli işlər də çoxdur. Hazırda bu sahədə aparılan işlər yenilənmə tələb edir. Bu proses fəal və interaktiv metodların tətbiqinin təkmilləşdirilməsini təhsildə texnoloji yanaşmaların tətbiqini aktuallaşdırır.

Təcrübə və müşahidələr sübut edir ki, təhsilimizin bütün pillə və səviyyələrində müasir təlim texnologiyaları üçün aşağıdakılar daha səciyyəvidir:

- Müəllimin özünün fəallığı ilə tələbənin (şagirdin) yaradıcı fəallığa cəlb edilməsi;
- Tələbənin(şagirdin) aktiv fəaliyyəti və bu zaman onlara elementar bacarıqların aşılması;

- Müəllimin tələbələrlə (şagirdlərlə) və tələbələrin (şagirdlərin) bir-biri ilə əməkdaşlığı;
- Hərəkətli, süjetli, didaktik, rollu oyunlardan istifadə, sosial bərabərliyin və psixoloji şəraitin yaradılması;
- Müəllimin təqdim etdiyi tematik materialın tələbənin (şagirdin) yaradıcı təfəkkürünə və milli düşüncə tərzinin formalaşmasına təsir etməsi;

Müasir təlim texnologiyalarının xarakterik xüsusiyyəti onun tələbələrdə bir çox yeni keyfiyyətləri aşılmasıdır. Bu baxımdan müasir təlim texnologiyaları tələbələrə aşağıdakı keyfiyyətləri aşılamalıdır:

- müstəqil düşünmək, sərbəst fikir söyləmək;
- öz təcrübəsini və biliyini təhlil etmək;
- özünü qiymətləndirmək;
- əməkdaşlıq etməyi (başqaları ilə işləməyi bacarmaq, ümumi məqsədə çatmaq üçün işin bölüşdürülməsi);
- başqalarını dinləməyi, müxtəlif fikirlərə hörmət etməyi və dözümlü olmağı;
- fikirlərini arqumentlərlə izah və sübut etməyi;
- kreativ təfəkkürün inkişafını;
- birgə həll yollarını müəyyənləşdirməyi və qərar çıxarmağı.

Müasir təlim texnologiyaları dərsə qədər hazırlıq prosesində müəllimin, dərsdə isə tələbələrin fəallığını tələb edir. Müasir təlim texnologiyalarının köməkliyi ilə təlimin həm təhsilləndirici, həm inkişafetdirici, həm də tərbiyələndirici funksiyaları özünü daha qabarıq şəkildə büruzə verir və təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə səbəb olur

Fəal təlim tələbələrin fəal idrak fəaliyyətinə əsaslanan və təhsil prosesinin digər iştirakçıları ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilən təlimi nəzərdə tutur.

Çox vaxt bu anlayışın sinonimi kimi “interaktiv təlim metodları” anlayışından istifadə olunur. Belə ki, “interaktivlik” termini “dialoqu, qarşılıqlı təsiri” bildirir. Bu təlim metodunu ifadə etmək üçün həmçinin “problem – dialoju”, “problemlı”, “evristik təlim” anlayışlarından da istifadə olunur. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, fəal və interaktiv təlim metodlarının funksiyaları arasında müəyyən səd də vardır. Fəal (interaktiv) təlimin aşağıdakı cəhətləri səciyyəvi xarakter daşıyır:

- müəllim tərəfindən şüurlu surətdə (iradi olaraq) idraki problem situasiyasının yaradılması;
- problemin həlli prosesində tələbənin fəal tədqiqatçı mövqeyinin stimullaşdırılması;
- tələbələr üçün yeni və zəruri olan biliklərin müstəqil kəşfi, əldə edilməsi və mənimsənilməsi üçün şəraitin yaradılması.

Yeni yanaşmanın mahiyyəti ondadır ki, təlim tələbənin yaddaşının təkcə yeni elmi biliklərlə (informasiya ilə) zənginləşdirilməsinə deyil, həm də təfəkkürün müntəzəm inkişaf etdirilməsi əsasında daha çox biliklərin müstəqil əldə edilməsinə və mənimsənilməsinə, ən mühüm bacarıq və vərdislərin, şəxsi keyfiyyət və qabiliyyətlərin qazanılmasına yönəlməlidir. Bu zaman tələbələr müəllimin rəhbərliyi altında xüsusi seçilmiş, asan başa düşülən və yadda qalan, ən vacib təlim materialının öyrənilməsi prosesində fakt və hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini, qanunauyğunluqlarını aşkar etməyi, nəticə çıxarmağı, mühüm və dərin ümumiləşdirmələr aparmağı öyrənirlər.

Tələbənin mövqeyi – “kəşf edən”, “tədqiqatçı” mövqeyidir; o, gücü çatdığı məsələlər və problemlərlə üzləşərkən bunları müstəqil tədqiqat prosesində həll edir.

Müəllimin mövqeyi – fasilitator («bələdçi», «aparıcı») mövqeyidir, problemlı vəziyyətləri planlı və istiqamətlənmiş surətdə təşkil edir, tələbələr qarşısında tədqiqat məsələlərinin meydana çıxmasına şərait yaradır və onların həllinə metodik kömək göstərir.

Fəal (interaktiv) təlim metoduna aşağıdakı spesifik xüsusiyyətlər malikdir:

- Təlimin subyekt- subyekt xarakter daşması,
- Tələbənin fəal öyrənmə mövqeyi, təfəkkürün müstəqilliyi və sərbəstliyi;
- İştirakçıların bütün dərs zamanı fəallığı,

- Dərsin əvvəlində problemlı situasiyanın yaradılması və dərs prosesinin problemin həllinə yönəldilməsi,
- Düşündürücü və istiqamətləndirici suallar vasitəsilə tələbələrin yeni bilikləri müstəqil kəşf etməyə yönləndirilməsi,
- Təlimin tədqiqat üsulu vasitəsi ilə keçirilməsi,
- Dərsin dialoq şəklində aparılması, əks-əlaqənin yaradılması,
- Əməkdaşlıq və qrupda qarşılıqlı fəaliyyət.

Dünyada gedən qloballaşma həyatın bir çox sahələrinə öz təsirini göstərir. Təhsildə aparılan islahat məhz həmin zərurətdən yaranmışdır. Təhsilin keyfiyyətini yüksəltmək, yeni pedaqoji texnologiyaları öyrənib onlardan səmərəli istifadə etmək başlıca vəzifə kimi qarşıda durur.

İnteraktivlik təlim prosesində müəllim və tələbə arasında münasibət işin gedişindən, mövzudan, şərhədən, dialoqdan, rollu oyundan həmin anda meydana çıxan yanaşma, izah, dialoq və s. ibarətdir. Yəni bu, əvvəldən planlaşdırılmır, işin-təlim prosesinin gedişi bu məqamı ortaya çıxarır və daha çox tələbənin müstəqilliyi, müdaxiləsi ilə baş verir. Digər tərəfdən, interaktivlik tələbələrin özləri arasında da ola bilər. Əsas cəhət odur ki, bu prosesdə əməkdaşlıq edən öyrənənlər və öyrədən eyni hüquqlu mövqedə dayanırlar. Təbii ki, müəllim öyrədən olaraq bələdçi, fasilitator, məsləhətçi funksiyasını yerinə yetirir: şagirdlərin işlərinə müdaxilə etmədən problemləri qoyur, istiqamət verir, nəzarət edir, axtarış istiqamətlərini hazırlamağa kömək edir, amma təlim tapşırıqları üzərində tələbələr özləri birlikdə – öz aralarında tədqiqat aparır, diskussiya apararaq işləyirlər.

Fəal (interaktiv) təlim metodunun tədris prosesinə daxil edilməsi tələbələrin passivliyinin aradan qaldırılmasına, lazım olan təffəkkür xüsusiyyətlərinin və yaradıcılığın formalaşdırılması və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradır.

Yeni pedaqoji təffəkkür təhsildə demokratikləşmə, humanistləşdirmə, fərdiləşdirmə, diferensiaslaşdırma, inteqrasiya, şəxsiyyətin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi kimi prinsipləri nəzərə almağı tələb edir.

Yekun olaraq onu qeyd edə bilərik ki, təhsil prosesinin səmərəliliyini yüksəltmək üçün aşağıdakı tələblərin həyata keçirilməsi zərurətdir:

1. Müəllim məsuliyyətinin artırılması;
2. Optimal təhsil mühitinin yaradılması;
3. Tələbələr arasında sağlam rəqabətin formalaşdırılması;
4. Zəif oxuyan tələbələrlə (şagirdlərlə) nümunəvi işin təşkili;
5. Son nəsil texnoloji imkanlardan səmərəli istifadə.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası
2. Mehrabov A. Azərbaycan təhsilinin müasir problemləri. Bakı: Mütərcim, 2007, 447 c.
3. Ağayev Ə. Yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri // Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri, Bakı, 2006.
4. Nəzərov A. Müasir təlim texnologiyaları. Bakı: ADPU, 2012, 103 s.
5. sheki-adpu.az/.../yeni%20təlim%20texnologiyala

РЕЗЮМЕ
СПОСОБЫ ОПТИМИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

Кулиев А.Ф.

Ключевые слова: *теория, идеология, технология, интерактив, интуитивное обучение*

Поскольку сущность процесса обучения и содержание методов обучения менялись по мере развития социальных условий, следовательно, начали обновляться и методы обучения, по форме и содержанию, после того, как Азербайджанская Республика перешла на свободный, независимый путь развития. Реализация этих задач привела к необходимости учитывать активные методы обучения, существующие в развитых странах с учетом национальных и духовных ценностей.

SUMMARY
THE WAYS OF OPTIMIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS

Guliyev A.F

Key words: *theory, ideology, technology, interactive, intuitive training*

Since the essence of the learning process and the content of teaching methods changed with the development of social conditions, therefore, teaching methods began to be updated in accordance with the nature of development, in form and content, after the Republic of Azerbaijan moved to a free, independent path of development. The implementation of these tasks has led to the need to take into account the active teaching methods existing in developed countries, taking into account national and spiritual values.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	24.01.2019
	Son variant	27.03.2019